

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

MACROBIUS ÉS A SARKALATOS ERÉNYEK

Tóth Orsolya

Témavezető: Dr. Gesztelyi Tamás

DEBRECENI EGYETEM

Nyelvtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2011

Az értekezés témája, célkitűzései

A *Macrobius és a sarkalatos erények* című doktori értekezés a IV-V. század fordulóján élt római szerző Macrobius Ambrosius Theodosius újplatonista karakterű erényetikáját vizsgálja két műve: a *Saturnalia* és a *Commentarii in Somnium Scipionis* alapján. A modern ókortudományban sokáig volt uralkodó az a nézet, hogy Macrobius csupán egy jelentéktelen kompilátor, ezért személyére és műveire igen csekély figyelem irányult, erről tanúskodik P. De Paolis Macrobius-bibliográfiája¹ is, amely meglehetősen szerény mennyiségű szakirodalmat vonultat fel az egyéb antik szerzők kutatottságához képest. Az utóbbi években azonban némiképp megélénkült az érdeklődés Macrobius iránt, (ennek egyik egyértelmű jele, hogy a Loeb Classical Library sorozat három kötetben megjelentette a *Saturnaliát*²) és műveinek értékelésében részben új szempontok kaptak szerepet, részben már meglévő koncepciók kerültek felülvizsgálatra, s ezeknek köszönhetően egy újonnan formálódó Macrobius-kép van kialakulóban: a jelen értekezés eredményeivel ehhez kíván hozzájárulni.

A sarkalatos erények (azaz a bölcs előrelátás vagy okosság, a mértékletesség, a bátorság és az igazságosság) Platóntól kezdve központi szerepet töltöttek be az ókori erkölcsfilozófiákban, az újplatonista filozófusok pedig – közülük is elsőként Plótinus és az ő nyomán Porphyrios – kidolgozták a négy erény tanának egy olyan változatát, amely az említett erények gyakorlását a lélek *ascensiójával*, az Egyhez való felemelkedésével hozza szoros összefüggésbe. Cicero *Somnium Scipionis*ának kommentálása során (I. 8) ezt az erénytant mutatja be Macrobius, azonban több ponton is eltér görög előképeitől, s ennek következtében egy sajátosan római színezetű erénytant hoz létre, amely új megvilágításba helyezi az erényeit gyakorló egyén szerepét és jelentőségét saját spirituális útkeresésében.

A szerző *virtus*-konceptióját néhány kutató a korábbiakban már analízis alá vonta, de ezek a vizsgálatok írásainak csak egy igen szűk spektrumát érintették, és a négy erényt mindig csak együttesen elemezték, külön-külön soha. Olyan nézet is ismeretes, amely szerint Macrobius másik művében, a *Saturnaliában* nem találunk példákat a sarkalatos erényekre, ezért nincs is mivel összevetni a *Commentarii virtus*-etikáját.³ Ezek az indokok alapozták meg az értekezés azon célkitűzését, hogy a kutatások körét kiszélesítve feltérképezze a négy erény

¹ P. De Paolis: Macrobio 1934 - 1984. Lustrum 28-29, 1986-1987. 107-249. és Macrobio 1934-1987: Addendum ad Lustrum 28-29 (1986-87) Lustrum 30, 1988. 7-9.

² R. A. Kaster: Macrobius. Saturnalia I-III. 2011. Harvard University Press

³ J. Flamant: Macrobe et le néo-platonisme latin, à la fin du IVe siècle. 1977 Leiden. 608-615.

összes előfordulását Macrobius említett két munkájában (az általunk ismert harmadik műve egy grammatikai értekezés, ebből a szempontból nem releváns), majd az összegyűjtött szöveghelyek vizsgálata alapján vonjon le konklúziókat azt illetően, hogyan viszonyult a szerző a római társadalom értékrendjének alapját képező erényekhez.

A vizsgálat során alkalmazott módszerek

A Macrobius személyére vonatkoztatható igen csekély számú bizonyíték és a szakirodalmi előzmények figyelembevételével az értekezés elsőként egy történeti jellegű vizsgálat keretében néhány, a szerző kilétét érintő problémával foglalkozik. A prosópographia és a forrásanalízis eszközeivel többek között arra keresi a választ, hogy milyen időkeretek közé illeszthető be a késő antikvitás *auctor*ának munkássága, ez ugyanis nem elhanyagolható műveinek elemzése, jobb megértése szempontjából. Ezt követően három írásművének bemutatása során állást foglal azok keletkezési sorrendjét illetően, elsősorban a *Saturnalia* és a *Commentarii praefatió*inak szerkezeti és tartalmi elemzése alapján, továbbá a szöveginterpretáció eszközeivel elemzi Macrobius írói módszerének jellegzetességeit.

A dolgozat második, nagyobb része egy etikai terminológiai vizsgálatra épül. Kiindulási pontként a *Commentarii* I. 8. fejezete szolgál, ahol a szerző összefoglalja az újplatonikus erénytan főbb doktrínáit. Ezt követően a macrobiusi koncepció forrásai kerülnek bemutatásra, melynek eredményeképp megállapítható, hogy miben tér el a szerző erényfelfogása újplatonista mintáitól, s ezen eltérések milyen következményeket vonnak maguk után a *virtutes cardinales* értelmezésének tekintetében.

Ezen a ponton válik szükségessé a *Saturnalia* erény-*exemplum*ainak bevonása a vizsgálatba, a továbbiakban tehát mindkét macrobiusi mű egyaránt fontos szerephez jut. A *prudentia*, a *temperantia*, a *fortitudo* és a *iustitia* jellemzőinek feltárása során az összehasonlítási alapot a téma antik filozófiai és irodalmi előzményei szolgáltatják, ezek relációjában történik meg az egyes erények definícióinak elemzése, majd az analízis a *Saturnaliá*ból kigyűjtött példák számba vételével, értelmezésével folytatódik. Az említett *exemplum*ok esetében az egyik legfőbb kérdés, hogy miként illeszkednek a *Kommentárok* erény meghatározásaihoz: alátámasztják-e azokat, vagy éppen ellentmondanak nekik, illetve hogyan árnyalják a Macrobius erényfelfogásáról korábban kialakult képet. Ez a komplex filológiai és történeti elemzés alapozza meg az értekezés végkövetkeztetéseit.

A vizsgálatok eredményei

A Macrobius személyét érintő problémák vizsgálatai a következő eredményekre vezettek: a szerző valószínűleg azonos azzal a Theodosiusszal, aki a *praefectus praetorio Italiae, Illyrici et Africae* tisztségét töltötte be a 430-as esztendőben, III. Valentinianus uralkodása idején. Minden bizonnyal a latin volt az anyanyelve, de nem Itáliában született, hanem valamelyik provinciából – talán Észak-Afrika területéről – származott. Politikai karrierjére műveiben sehol nem utal, a magas állami hivatalok betöltésére csupán a munkái elején feltüntetett *titulusokból* lehet következtetni. Fia, Eustathius *praefectus urbi* volt valamikor a 457-472 közötti időszakban, unokája pedig a Macrobius Plotinus Eudoxius nevet viselte.

Macrobius az ősi római vallásról és istenvilágról gyakran és sokat beszél műveiben, nagy jelentőséggel bír számára ez a téma, mert a tradicionális római kultúra egyik igen fontos elemét képezi, ugyanakkor hiba lenne ennek alapján azt feltételezni, hogy ez az ún. pogány hitvilág határozta meg saját vallási identitását is. A kereszténységről egyáltalán nem nyilatkozik műveiben, ennek ellenére szinte bizonyos, hogy formálisan legalábbis fel kellett vennie az új hitet, egyébként ugyanis nem tölthette volna be azt a hivatali funkciót, amely neki tulajdonítható. A szerző korára már államvallássá előlépett kereszténység körüli nagy csend paradox mivoltát jól érzékelteti, hogy Macrobius a középkor egyik legolvasottabb, igen gyakran idézett szerzője volt. Hallgatása mindazonáltal azt a meggyőződést erősíti, hogy vallásossága inkább filozófiai alapokon nyugodott, mégpedig a korszakban divatos újplatonizmuson. Felfogása szerint a lélek testből való kiszabadulása, a kontempláció és az Egyhez való felemelkedés az erényeken keresztül valósulhat meg, s ezek az erények minden egyes ember számára elérhetők. Ez utóbbi gondolat azonban párhuzamba állítható a keresztény elképzelésekkel, s talán épp ez az a pont – Macrobius kora –, ahol még tetten érhető az ókor utolsó nagy filozófiai rendszerének és a kereszténységnek a kölcsönös egymásra hatása, mielőtt az újplatonista eszme végleg felolvadna a győzedelmes új hit tanaiban.

A szerző három ránk maradt műve közül az első egy grammatikai traktátus, melyben a görög és latin igék hasonlóságait és különbözőségeit vizsgálja. E mű eredetiségét speciális tartalma és vizsgálati módszerei adják, magas színvonala miatt sokkal inkább tudományos, mint tanító jellegű munkának tekinthető. További két művét a *Saturnaliát* és a *Commentariit* egyaránt fiának, Eustathiusnak ajánlja. A két munka *praefatióinak* összevetése alapján feltételezhetően a *Saturnalia* keletkezett korábban, a később íródott *Commentarii* bizonyos

szempontból ennek szerves folytatása. Bár műfajukat tekintve eltérnek egymástól, a *Saturnalia* ugyanis a *symposion*-irodalom, másik műve pedig a kommentár-irodalom körébe utalható, mégis közös sajátosságuk, hogy Macrobius általuk a számára fontos értékeket, életszabályokat kívánja közvetíteni Eustathiusnak, s ezeken túl egy olyan hatalmas műveltséganyagot is átörökít, amely magába foglalja a római kultúrtörténet szinte minden területét. A *Saturnaliában* és a *Commentariiban* egyértelműen megmutatkozó didaktikus szándék, a nevelő célzatú *exemplumok* nagy száma alapján a két mű a polgártükrök, vagy laikus tükrök közé sorolható. A bennük foglalt atyai útmutatások a serdülőkortól a felnőtté válásig segítik az ifjú elméjének kibontakoztatását, egyéniségének kiteljesítését, hogy az a római műveltség és az újplatonista filozófia elsajátítása révén *vir bonusszá* váljon, aki képes önmagát és másokat is irányítani, és közösségének szolgálatára lenni. Az említett két munka tehát az *artes liberales* szellemében fogant tanító jellegű írásmű, a bennük felhalmozott enciklopédikus tudással a szerző közvetlen célja fiának nevelése, műveltségének gyarapítása, közvetetten pedig a mindenkori olvasó számára kívánja felmutatni a római kultúra tradicionális értékeit és az újplatonista filozófia meghatározó gondolatait.

A szerző személyét és műveit érintő kérdések vizsgálatát követően etikai felfogása képezte a további vizsgálatok tárgyát. Macrobius morálfilozófiájának homlokterében a *virtutes* állnak. Erény-hierarchiájában a legfontosabb szerep a sarkalatos erényeknek jut, az általa megemlélt további erények – amelyek az értekezésben a *virtutes cardinales* társerényeiként kerülnek meghatározásra – ezek egy-egy aspektusát képviselik. Az újplatonista gondolkodó a *quattuor virtutes* szerepére és jelentőségére vonatkozó elméletét alapvetően Plótinus és Porphyrios doktrínái alapján dolgozza ki, de munkájában helyenként más, a rómaiak körében jól ismert filozófiai irányzatok hatása is kimutatható. A négy erény: a *prudentia*, a *temperantia*, a *fortitudo* és a *iustitia* meghatározásra kerül a *virtutes politicae*, a *virtutes purgatoriae*, a *virtutes animi iam purgati* és a *virtutes exemplares* szintjén. Az egyes erényeknek mindegyik szinten más feladatai és jellegzetességei vannak. A négy sarkalatos erény négy egymást követő szinten való elhelyezése megfelel a görög újplatonisták felfogásának, azonban az erényszintek macrobiusi értékelésében már lényeges különbségek fedezhetők fel.

Abban nincs nézetkülönbség Macrobius és görög példaképei között, hogy az emberi élet célja a boldogság elérése, ami újplatonista értelmezésben az istenné válással, viszont azt illetően, hogy milyen úton keresztül érhető el az említett cél, már eltérő véleményen vannak. A római szerző *virtus*-etikája leginkább abban különbözik előzményeitől, hogy hangsúlyos szerepet juttat az erényszintek első fokán elhelyezkedő

polgári erényeknek, de az ún. nagyobb erények szintjein is találtunk apróbb eltéréseket, amelyek elsősorban felfogásbeli különbségekkel magyarázhatók, illetve azzal, hogy a szerző időnként megkísérli újraértelmezni mesterei gondolatmenetét azokon a pontokon, ahol logikátlanak érzi az eredeti koncepciót. Plótinus, és az ő erénytanát szisztematikus rendszerbe foglaló Porphyrios a polgári, vagy politikus erényeket szükségesnek tartották az egyén, mint társadalmi lény számára, de az volt a meggyőződésük, hogy ezek által nem érhető el a boldogság, pusztán előkészítő szerepet töltenek be a nagyobb erények fokára való felemelkedés folyamatában. A lélek *ascensió*ja csak a kontempláció útján valósulhat meg.

Macrobius ezzel szemben kiindulva egy szillogisztikus okfejtésből (amely szerint, ha az erények boldoggá tesznek, és a polgári erények is erények, akkor a polgári erények által is elérhető a boldogság) azt állítja, hogy a magukat polgári erényekben gyakorló emberek előtt is nyitva áll az istenné válás útja. Az említett erényeket *virtutes negotiosaenak* nevezi, míg a kontemplációhoz kötődő magasabb szintek erényeit *virtutes otiosaenak*. Ezek tulajdonképpen a praktikus és a teoretikus erények megfelelői szerzőnkénél, s mindkét erény típus által megtörténhet az égi örök boldogság elérése. Azt ugyanakkor ő is elismeri, hogy bár a végcélt illetően nincs értékbeli különbség az aktív élethez és a kontemplációhoz köthető erények között, az ideális mégis a *genus mixtum*, vagyis az, ha mindkét fajta *virtus* megtalálható az egyénben. A kevert típus az erény tökéletes formája, ez jellemezte Solónt és Lykurgost, Numát és Scipio Aemilianust is.

Többen úgy vélik, hogy a szerző azért helyezkedik a fentebb kifejtett álláspontra, mert félreérti az újplatonisták doktrínáit, mások ellenben azt gondolják, hogy valójában nincs is semmiféle nézetkülönbség: Macrobius ugyanazt mondja, mint Plótinus, csak retorikailag szebb megszövegezésben. Az értekezés rámutat arra, hogy e nézetek egyike sem elég meggyőző. A *Commentarii* szövege alapján világosnak látszik, hogy a szerző jól ismeri az újplatonista erénytant, míg az említett eltérések léte is egyértelműen igazolható. Annál a koncepciónál, amely a plótinosi elmélet félreértését hangsúlyozza, sokkal valószínűbb, hogy a kommentáríró szándékosan fosztja meg az eredeti tant attól a misztikus köntöstől, amelybe korábban a görög bölcselő öltöztette. Macrobius igyekszik minél jobban racionalizálni *virtus*-etikáját, hogy azt – az *interpretatio Romana* tradicionális módszerét követve – a lehető legnagyobb mértékben a római értékrendhez és gondolkodásmódhoz igazítsa.

A *virtutes politicae* privilegizálásával, jelentőségének felnagyításával szemben felhozott érvek egyike, hogy a polgári erényeket bemutató *exemplumok* nem szerepelnek másik művében, a *Saturnaliában*. A disszertáció amellet érvel, hogy miután a *Saturnalia* valószínűleg korábban keletkezett, mint a *Somnium Scipionis*hoz írott kommentárok, ezért

nem is szükséges, hogy alátámasszon egy olyan elméletet, amely talán még meg sem született. Másfelől pedig amennyiben figyelembe vesszük Macrobius azon kitételét, miszerint bárki rendelkezhet az erényekkel, akkor nem elég csak a *gubernatores* erényeit keresni és vizsgálni, hanem sokkal tágabb értelemben, gyakorlatilag bárkivel összefüggésben analizálni lehet a *virtutest*. Így pedig számos példa gyűjthető össze a *Saturnaliá*ból, de itt ismételtén ki kell emelni, hogy ezen *exemplum*oknak nem feladatuk a *Commentari*ban kifejtett sajátos macrobiusi erénytan alátámasztása, csupán annak előzményeként értékelhetőek, illetve a szerző *virtus*-koncepciójának adekvátabb értelmezéséhez járulhatnak hozzá.

A négy sarkalatos erény közül elsőként a *prudentia* vizsgálatára került sor. Macrobius értelmezésében a *prudentia politica* a gyakorlati bölcsességet is magában hordozó intellektuális erény, amely mindent az értelem által megszabott normához igazít, és eldönti, hogy mely cselekedetek a helyesek. Katartikus és teoretikus szinten feladata a kontempláció megvalósítása, míg a paradigmaticus erények fokán az isteni Értelemmel azonos. Ehhez a meghatározáshoz járulnak hozzá a *Saturnalia* példái, amelyek alapján megállapítható, hogy a fogalom értelmezéséhez több aspektusból is lehet közelíteni: ez minden alkotó tevékenység nélkülözhetetlen előfeltétele, ugyanúgy szükség van rá egy város, vagy egy kultusz megalapításakor, mint egy irodalmi mű létrehozásakor. Szoros kapcsolatban áll az emlékezőtehetséggel és az ékesszólással, bölcsesség ugyanis éppúgy kell a beszédhez, mint a hallgatáshoz. Benne foglaltatik az előrelátás, a jövő megsejtése, az óvatosság, a harmóniateremtő képesség. Elsősorban idősebb, tapasztalt emberek jellemzője ez az erény, de arra is találunk példát – az ifjú Papius Praetextatus esetét – amikor egy fiatal fiúhoz kapcsolódik. A *prudentia* birtokosai közül többeket isteni tiszteletben részesít az utókor. Macrobius mások mellett Ianust, Romulust, Homérost és Caesart ruházza fel ezzel az erénnyel, ők mindannyian a tevékenységével halhatatlanságot elérő ember kiváló példái.

A *temperantia* birtokában lévő egyén Macrobius szerint nem tesz olyat, amit később meg kellene bánnia, önmérséklet jellemzi, vágyait mindig az értelem által megszabott helyes irányba tereli. A megtisztító erények fokán tapasztalható plótinosi aszkétizmus római követőjénél kevésbé erőteljesen jelentkezik, a földi vágyak teljes feledése nála csak a harmadik erényszint követelménye, a legmagasabb fokon pedig az Értelem önmaga felé fordulását jelenti. A mértékletesség gyakorlására való buzdítás fontos eleme a nevelésnek. A *Saturnaliá*ban a *luxuria* különféle változatainak bemutatásával a szerző a mértéktelenségben rejlő veszélyekre akarja felhívni fia figyelmét. Macrobius az említett mű lakomavendégségének főszereplőit a *temperantia* erényének kiemelkedő képviselőiként mutatja be: gyakorlásában Praetextatus, Symmachus és barátaik messze megelőzik a régebbi

korok embereit, s erősen helytelenítik az antik idők pompakedvelését és kicsapongó életmódját. A *convivium* résztvevőinek mértéktartását illetően talán túlzásba is esik a szerző, az a mód ugyanis, ahogyan ünneplésüket leírja, már-már a józan önmérséklet diktálta határokon túllépve az aszkétizmus irányába hajlik. Erre azonban magyarázatot szolgáltathat Macrobius Praetextatusék iránt érzett feltétlen tisztelete és újplatonikus gondolkodása, amelyek egyaránt arra ösztökélték, hogy a pogány arisztokrácia e vezéregyéniségeit úgy mutassa be, mint akik – többek között kivételes *temperantiájuknak* köszönhetően – az átlagembereknél előrébb járnak az isteni szintre emelkedés folyamatában.

A polgári, vagy politikus bátorság legfőbb ismérve a *Commentariū*ban, hogy a lélek felül tud emelkedni a veszélytől való félelmen, ugyanakkor a *turpia* kategóriájába sorolható dolgoktól való félelem nagyon is kívánatos. A szerző nem állít fel hierarchikus értékskálát a félelmet keltő szituációk tekintetében, így a harci bátorságot sem tartja előbbre valónak az élet egyéb területein tanúsított bátorságnál. Ezt igazolja az is, hogy a *Saturnaliā*ban a *fortitudo* erényét elsősorban nem bátor harcosokban és rendíthetetlen jellemükről ismert személyekben keresi, hanem egyszerű rabszolgákban, akikben e *virtus* ugyanúgy felfedezhető, mint a szabad emberekben. A bátorság másik említésre méltó *exempluma* nem meglepő módon Hercules személyéhez köthető, de ez esetben a hős nem a megszokott héroszi szerepben jelenik meg, hanem a Nap-teológia kontextusában. Hercules ugyanis Macrobiusnál a Nap *fortitudót* adományozó erejével azonos, amely erény által az emberek az istenekhez válnak hasonlatosakká.

A négy kardinális erény közül utolsóként említi a szerző az igazságosságot, amelynek feladata a *virtutes politicae* szintjén kinek-kinek megadni azt, ami őt megilleti. Ez a tömör meghatározás bizonyos cicerói szöveghelyekre, illetve a jogi terminológiára emlékeztet. Macrobius itt nem utal a *iustitia* többi erényt koordináló szerepére, – ami a fogalom fontos jellemzője az ókori igazságosság-definíciókban – nála ez csak a magasabb erényszinteken jelenik meg. A nagyobb erények fokán az igazságosság biztosítja az állandóságot és az örök szövetséget a lélek és a *Nus* között. A *iustitia* az egyetlen a négy sarkalatos erény közül, amellyel nem foglalkozik érdemben a *Saturnaliā*ban, mindössze egy helyen jelenik meg Iustitia istennő kapcsán. Ellenben komoly teret szentel neki a *Commentariū*ban, amelynek már a bevezető része az igazságosság államban betöltött szerepét vizsgálja Platón és Cicero alapján. Bár a *iustitia* nem jut jelentős szerephez a *Saturnaliā*ban, társerényei gyakran felbukkannak a legváltozatosabb összefüggésekben. Segítségükkel fejthetők fel a macrobiusi igazságfogalom egyes rétegei, amik az emberek közötti különböző viszonyrendszerekben manifesztálódnak.

Plótinus és Porphyrios nagyon szűkszavúan nyilatkoznak a polgári erények mibenlétéről és jelentőségéről. Platónnak a három lélekrészről szóló elméletéből kiindulva gyakorlatilag csak annyit mondanak, hogy a gondolkodó lélekrész erénye az okosság, az indulatos lélekrészé a bátorság, a vágyakozó lélekrészhez pedig a mértékletesség tartozik, s felettük áll, az ő működésüket koordinálja az igazságosság. A polgári erények is tiszteletre méltóak, de még inkább igaz ez a nagyobb erényekre, ugyanis azok által érhető el az istenné válás. A fentebb elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy Macrobius ennél jóval nagyobb jelentőséget tulajdonít a *virtus politicának*, amely szerinte éppúgy lehet az istenné válás záloga, mint a nagyobb erények, s ezt az eltérést nem lehet pusztán a kommentált cicerói szöveg értelmezésével magyarázni, ugyanis a polgári erények preferálásában egyértelműen megmutatkozik a római kultúra, tradicionális értékrend és mentalitás komplex hatása.

A *Saturnalia exemplumaival* kapcsolatban nem volt előzetes elvárás, hogy megfeleljenek a kommentárokból olvasható *virtus*-definícióknak, mégis valamennyi szöveghely azt igazolja, hogy nincs ellentmondás a két mű erényképe között, sőt az értekezésben elemzett példák kiválóan illusztrálják a *Commentarii virtus*-etikáját. A *Somnium Scipionis*hoz írott kommentár tehát Macrobius négy erényről alkotott felfogásának jól kiérlelt összegzését adja, a *Saturnalia virtutes* allúziói pedig – az újplatonista erényetika csíráit hordozva magukban – némiképp ezt előlegezik meg.

Az értekezés témájában megjelent publikációk

Tóth, O.: Tradíció és tanítás: Macrobius Theodosius és a *Saturnalia*. *Könyv és könyvtár* XXVII (2005), 201-218.

Tóth, O.: A prudentia mint uralkodói erény Macrobiusnál. In: Takács, L. (szerk.): *Speculum. Studia in honorem Ladislai Havas septuagenarii*. Debrecen: Debreceni Egyetem, Klasszika-filológiai és Művészettörténeti Tanszék, 2009, 169-182.

Tóth, O.: Macrobius iustitia-konceptiója. In: M. Nagy, I., Szekeres, Cs., Takács, L. & Varga, T. (szerk.): *Xenia. Tanulmányok a nyolcvanéves Tegye Imre tiszteletére*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó 2010, 203-213.

Tóth, O.: Macrobe sur les vertus des esclaves. Analyse du chapitre 11 des Saturnales I. *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis XLVI* (2010), 157-175. (megjelenés alatt)

Tóth, O.: A temperantia fogalmának macrobiusi értelmezése. *Történeti tanulmányok*. (megjelenés alatt)

További publikációk

Fordítások

Tóth, O.: Philipp Melanchthon: Az ékesszólás dicsérete. In: Imre, M. (szerk.): *Retorikák a reformáció korából*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2000, 32-48.

Tóth, O.: Aelius Spartianus: Aelius. Flavius Vopiscus, a szirakúzi: Probus. In: *Historia Augusta*. Debrecen: Multiplex Media-DUP, 2003, 83-89, 527-545.

Tóth, O.: *Andreas Helvigius: A római Antikrisztus*. Felsőörs: Aeternitas Kiadó, 2005.

Tóth, O.: A váradi káptalan és Nagyvárad egyezsége – 1722; A felső-magyarországi és debreceni görög kereskedők kiváltságlevelei – 1690; Oltalomlevél a római katolikus egyházzal unióra lépett görög rítusú közösségeknek, akik Szatmár, Bereg és Ugocsa megyében élnek – 1713. In: Papp, K., Gorun-Kovács, Gy. & Jeney-Tóth, A.: *Várostörténeti források. Erdély és a Partium a 16-19. században*. Debrecen: Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet, 2005, 13-20; 255-270; 325-328.

Latin forrásszövegek gondozása és fordítása

Tóth, O.: A kamarai uradalmak urbáriumai (1768). In: Ifj. Barta, J. & Papp, K. (szerk.): *Bihar vármegye az úrbérrendezés idején*. Debrecen: Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet, 2005, 253-293.

Recenziók

Tóth, O.: Janos Fedak: Valóban Gorsium volt-e a pannoniai császárkultusz központja? *Klió* (1998/3), 65-68.

Tóth, O.: Kurt A. Raaflaub: Volt-e trójai háború? *Klió* (1999/2), 37-42.

Tóth, O.: Gesztelyi Tamás: Pannoniai vésett ékkövek. *Debreceni Szemle* (2000/1), 151-154.

Tóth, O.: Ludwig Wamser: Európa közös kulturális öröksége. *Klió* (2000/3), 35-36.

Tóth, O.: Idősebb Plinius: Természetrész. Az ásványokról és a művészetekről. *Könyv és könyvtár XXIV* (2002), 241-244.

Tóth, O.: Angelo Brelich: Római variációk az eredet témájára. *Ókor VIII/1* (2009), 91-93.

Oktatási segédanyag

M. Nagy, I. – Tóth, O. (szerk.): Bölcsészlatin alapfokon. Debrecen: Debreceni Egyetem, Klasszika-filológiai Tanszék, 2004,
<http://classics.arts.unideb.hu/letoltesek/bolcseszlatin.pdf>.